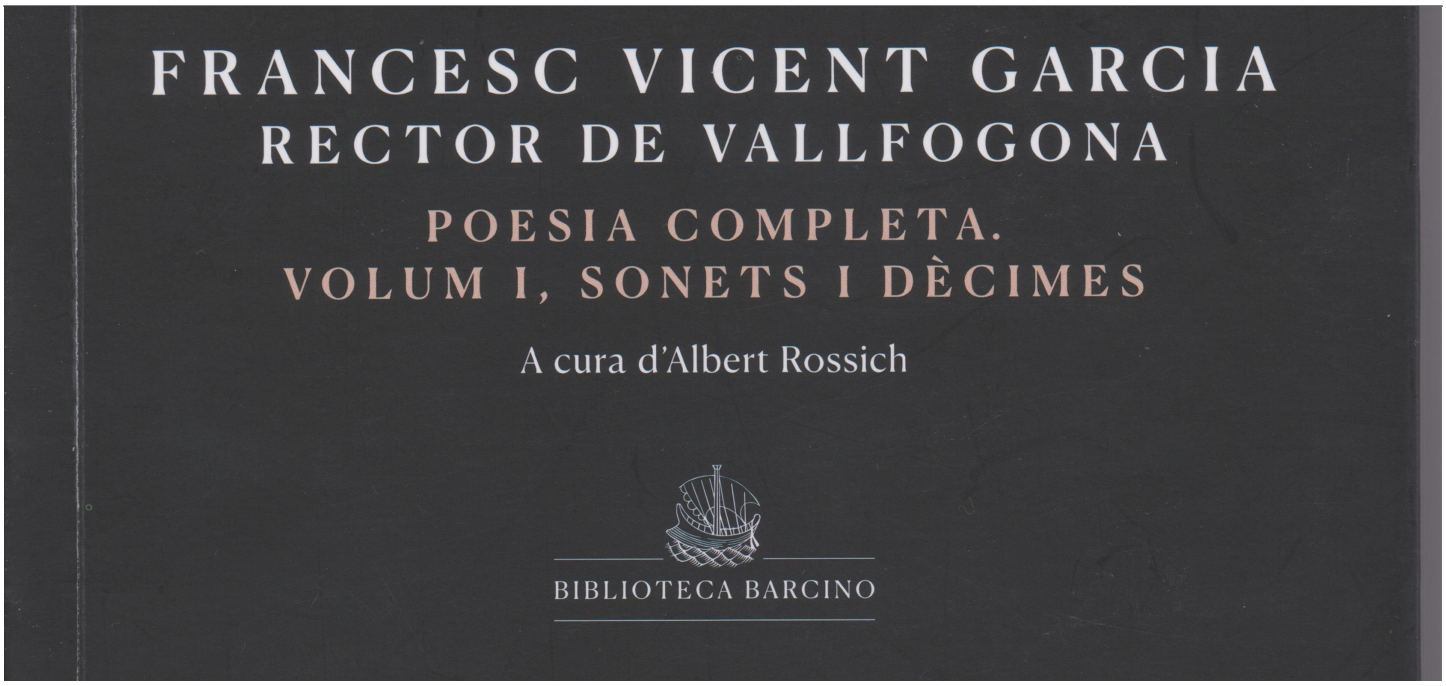

Les cares ocultes del Rector de Vallfogona: estat de la qüestió

Autor: Biel Ferrer Puig
Data de publicació: 01-09-2023

En Biel Ferrer analitza en aquest article, que fou ponència a la 10a Universitat Nova Història, la figura i l'obra d'En Francesc Vicent Garcia, Rector de Vallfogona, per tal de validar la hipòtesi suggerida per En Pere Coll, que els textos originals i els textos publicats d'En Garcia són molts més i van molt més enllà del que l'Acadèmia admet.

En té, doncs, de fesomies amagades, el nostre primer i principal escriptor barroc? Parlem-ne. El balanç de l'estat de la qüestió planteja la ferma probabilitat que sí. I doncs? Vejam què en diu l'Acadèmia i què proposen les recerques que gosen poder anar més enllà. Fem-ne l'estat de la qüestió, potser no exhaustiu però significatiu a partir de fonts i d'estudis arran de l'Any Rector. Havent (re)descobert Garcia (re)llegint-lo (via Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Gabriel Ferrater i altres) i revisitant-ne el context (via Jordi Bilbeny, Pere Coll i altres) com a escriptor barroc català; havent consultat i contrastat dades biogràfiques (via Enric Querol) de Garcia i dades bibliogràfiques (via Albert Rossich) del Rector: hi ha indicis prou sòlids i proves ben travades per afirmar que l'obra de Francesc Vicent Garcia, Rector de Vallfogona, és molt més àmplia i va molt és enllà del que proposa l'Acadèmia, que no hi reconeix l'acció de la Inquisició com a organisme de censura d'Estat contra la llengua i la literatura (la cultura i la nació) catalanes i, doncs, com a factor que condiciona decisivament l'edició i la difusió de l'obra completa del nostre escriptor.

Com arribar-hi, fins al Rector?

Doncs per la textualitat (és a dir, pels seus propis mots, gràcies, per exemple, als treballs i les edicions d'Albert Rosscich, com ara l'esplèndid Francesc Vicent Garcia, Rector de Vallfogona. Poesia Completa. Volum I, Sonets i Dècimes, per la intertextualitat (perquè els seus mots han estat font de creació per a escriptors posteriors en la tradició literària catalana), per les arts que li són contemporànies (el pintor Francesc Ribalta o el músic Josep Elies, per

exemple), per les circumstàncies polítiques i religioses (Felip III, Contrareforma i Inquisició)...

Jo el vaig anar a trobar a Vallfogona de Riucorb, a la Conca de Barberà; però, en acabat, el vaig trobar a Reus, on visc i hi treballo.

Testament de Francesc Vicent Garcia Ferrandis, Rector de Vallfogona, conservat a l'Arxiu Històric Comarcal del Baix Camp.

D'una banda, a Reus, gràcies a la notícia que me'n va donar Albert Rossich a Tarragona, a la presentació del primer volum de la seua Poesia Completa, vaig saber que el testament i molts altres papers del nostre home eren a l'Arxiu Històric Comarcal del Baix Camp, a deu minuts de casa meva: l'historiador Ezequiel Gort me'n va dir que fou un regidor del poble qui va agafar-los a fi de bé abans no els cremessin els cafres de la FAI o els destralers de Franco, i els va dur a Reus.

D'altra banda, anant cap a Vallfogona, vaig topar amb el monestir demacrat de Santa Maria de Vallsanta, encara en part alçat, bell i decadent, entre Guimerà i Vallfogona, i hi vaig veure petrificada la idea que fa temps Abel Cutillas defensa i desenvolupa: que la catalana és una literatura demolida. I que Jordi Bilbeny fa més de trenta anys estudia: que la nostra és una tradició literària espoliada, amb mancances degudes no pas a ella mateixa, sinó a l'apropiació, la deslocalització, la manipulació, la prohibició i l'assetjament duts a terme per la Inquisició i la censura de l'Estat espanyol.

Restes del monestir de Santa Maria de Vallsanta, entre Guimerà i Vallfogona de Riucorb, a les comarques de l'Urgell i de la Conca de Barberà.

També l'he trobat per intertextualitat implícita al sonet «El distret» del savi reusenc Gabriel Ferrater, via el tòpic de la descriptio puellae, per les referències al sonet «A una 'hermosa' dama de cabell negre, que es pentinava en un terrat ab una pinta de marfil» «A una hermosa dama de cabell negre, que es pentinava en un terrat ab una pinta de marfil» de Francesc Vicent Garcia. En tots dos, hi ha la sensualitat de la dona jove i la ironia fina de tots dos autors. Tant l'un com l'altre s'hi desempalleguen d'idees preconcebudes. Garcia hi reivindica un nou cànon de bellesa femenina perquè la bella Flora respon a un cànon si el comparem amb el que se'n tenia al Renaixement. Si bé al segle XVI era valorada la dona amb llarga cabellera rossa, front ample i clar, ulls clars i mirada serena, llavis vermells i pell clara (com es pot observar, per exemple, al quadre «Dona pentinant-se» de Giovanni Bellini de 1515), Garcia admira la dona de cabells bruns i de pell blanca, el contrast extrem que obrirà un camí estètic nou. Talment en el cas de Ferrater, que al seu postfaci del seu primer poemari Da nuces pueris (1960) confessa que detesta les ideologies i aquí, en aquest sonet, ho diu mitjançant el correlat objectiu d'un personatge distret, que no es fixa en les coses concretes que hauria de saber veure tot passejant pel carrer i que és incapaç d'analitzar-ne les característiques amb criteri propi i es deixa portar per les idees ideològiques imposades: «L'ideòleg generalment és un distret que no es fixa en el capteniment de la gent, que va com al·lucinat». Vet aquí, doncs, Garcia i Ferrater generant nous paràmetres: del Renaixement al Barroc, Garcia; de la poesia del realisme social a la poesia moral de l'experiència, Ferrater.

I hi ha molts altres camins d'aproximació des del present fins al nostre autor, com, per exemple, via les contalles encara vives en la memòria popular, sobre la figura del Rector, recollides pel folklorista Joan Amades, publicades l'any 1938, i ara reeditades al volum El Rector de Vallfogona. Narracions populars per Joan Amades, a cura d'Antoni Serés Aguilar, d'Edicions Morera, col·lecció L'Ermità, 13. I també mitjançant experiències didàctiques com l'exposició

d'il·lustracions musicals i plàstiques a partir de dos sonets del Rector de Vallfogona a càrrec dels alumnes de Batxillerat d'Arts plàstiques i escèniques de l'Institut Gabriel Ferrater de Reus "En un terrat la bella Flora un dia", una exposició a propòsit d'un sonet de Francesc Vicent Garcia | INS Gabriel Ferrater i Soler (xtec.cat), amb la complicitat del crític d'Art Abel Figueres.

1. Recepció diversa de l'obra del Rector de Vallfogona

Sobre les maneres oposades de la recepció de l'obra de Garcia, en dona bon compte les idees del filòsof Francesc Pujol sobre el Rector de Vallfogona, explicades per Josep Pla a Tres biografies: «[...] i de la poesia del nostre país m'agradaven sobretot tres peces que jo considero immortals: el 'Desconhort' de Llull, els 'Cants de Mort' d'Ausiàs March i la 'Solitud' del rector de Vallfogona. Sempre he estat un gran admirador de mossèn Vicenç Garcia, perquè, gràcies a l'abrivada de la seva reacció contrària a la castellanització voluntària del país, la llengua literària no s'interrompé mai. Els de la Renaixença, que escrivien pitjor que el rector, es trobaren amb les seves deixalles en el poble i així pogueren continuar. No he comprès mai el menyspreu que han volgut projectar contra aquest rector i l'admiració que s'ha produït per uns sòmines anomenats renaixentistes, que com a escriptors no han tingut cap existència apreciable.» Ara no en faré pas un panorama exhaustiu, de la recepció de Garcia, però sí que en diré, si més no, que Francesc Vicent Garcia només va ser reivindicat pels elements més populars de la Renaixença (Frederic Soler, Serafí Pitarra, el va convertir en protagonista d'una de les seves obres de teatre el 1871: Lo Rector de Vallfogona) i el Modernisme (Santiago Rusiñol) (sobre com penetren i romanen certes idees de la Renaixença en el Modernisme, convindria editar el treball inèdit de la filòloga Isabel Llopis i Llort); també en diré que Garcia ha tingut notables detractors (per deficiències lingüístiques, pel mal gust, per la procacitat i per la dependència de l'escola barroca castellana): Manuel Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Antoni de Bofarull, Jordi Rubió i Ors, Lluís Nicolau d'Olwer i Eugeni d'Ors; però també ferms partidaris (els vallfogonistes, que prenen Garcia com a gran model del català literari): Frederic Soler, Pitarra; Bartomeu Rosselló-Pòrcel; Pere Gimferrer i Albert Roig. I ha estat Albert Rossich qui l'ha situat, finalment, merescudament i raonablement, al cànon, com a baula valuosa.

2. Una biografia: de Francesc Vicent Garcia al Rector de Vallfogona

La darrera i més actualitzada biografia publicada sobre Francesc Vicent Garcia i Ferrandis és el magnífic treball d'Enric Querol Coll: Francesc Vicent Garcia, poeta barroc. Vida i misteris del Rector de Vallfogona (Rafael Dalmau Editor: 2023). Sabem, gràcies a l'estreta col·laboració de Querol i Rossich, que Francesc Vicent Garcia i Ferrandis neix a Saragossa el 22 de gener de 1579. I som sabedors que, tot i haver nascut a Saragossa, es va mudar a Tortosa de ben menut, d'on eren els pares, per la mort del progenitor. No en tenim gaires notícies, de les dues primeres dècades de la seva vida entre la llibreria del seu padrastre, Pau Bono, o embolicat en afers musicals del seu avi, a Tortosa. Tot indica la importància de l'avi, dansaire a les festes i músic popular a Tortosa, en la configuració del tarannà fester del xiquet i de l'estil viu de l'escriptor. Qui no ha viscut les festes populars ebrenques no pot arribar a fer-se'n càrrec del tot.

Als Reials Col·legis de Tortosa, s'hi està fins al 1559 pels estudis d'Arts i Teologia: hi coneix Pere de Montcada i hi fa molt bona amistat. A partir de 1600, s'està a Barcelona, en l'òrbita del seu oncle franciscà, Francesc Ferrandis, amb pes cultural i censor de la Inquisició. Garcia inicia els estudis de batxillerat en Arts a Barcelona (on coneix Rafel Cervera, una de les identitats catalanes de Miguel de Cervantes), però els acaba a Vic, on els poderosos Montcada hi tenen un palau unit a l'església de la Pietat de Vic. El batxillerat i el doctorat en Teologia, els obté al Col·legi de Sant Jordi i Sant Maties de Tortosa, universitat dominica, l'any 1622. Garcia no és, doncs, un ignorant, sinó un home molt ben instruït.

El 1605 (als 26 anys) és ordenat capellà i passa a ser secretari del bisbe de Vic, Francesc Robuster (amb connexions a Reus, Barcelona, Artés i Manresa). S'està a Vic fins al desembre de 1606 (exercint de mestre de capella), quan mor el bisbe. El 6 de desembre de 1606 mor Pere Anton Moragues, rector de Vallfogona de Riucorb. El 9 de gener de 1607 pren possessió com a rector de Vallfogona (que depèn del bisbat de Vic). Garcia té 28 anys i s'hi estarà fins a la mort, el 2 de setembre de 2023, als 44 anys. Tanmateix, serà un rector absentista: s'hi estarà 16 anys, però no hi para gaire

perquè, segons el Llibre d'absències, és substituït sovint pel vicari Jeroni Alzina. Garcia participa en importants activitats literàries fora de Vallfogona de Riucorb.

El 1620 els lligams de Garcia amb els Montcada s'enforteixen en esdevenir secretari de Pere de Montcada, nou bisbe de Girona. També té relacions amb Joan de Montcada, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona (que mor el 1622). Pere de Montcada mor el 1621; encara el 12 de maig de 1621 Garcia predica a la catedral de Girona un sermó en el marc de les exèquies fúnebres per la mort del seu admirat rei Felip III, que s'imprimeix l'any següent: Sermó predicat...

Amb motiu de l'estada a la Cort, Garcia resideix a Madrid entre principis de juny de 1622 a les acaballes de 1622. El context polític: màxims representants de la Generalitat porten un memorial de queixes pels greuges del virrei de Catalunya a la terra i demanen al rei que vingui a jurar les Constitucions de Catalunya. Francesc Vicent Garcia torna a Vallfogona de Riucorb a principis de l'any 1623. L'abril rep de mans d'Hilarió Gil, monjo de Santes Creus, una relíquia de Santa Bàrbara, que Garcia dona a l'església de Vallfogona. A mitjan juny de 1623 consta que està malalt. Fa testament el 31 d'agost de 2023, dos dies abans de traspassar.

Aspectes significatius d'aquest testament per tal d'entendre i completar l'obra de Garcia són, a l'inventari de deixes, l'esment del llibre de Fra Joan Pineda, autor franciscà català (espoliat); el llibre de Domingo de Soto, dominic (influències dominiques, contrareformistes, tanmateix no dogmàtic); el llibre d'Ariosto, autor d'Orlando furiós; els béns donats a Fra Josep Barberà, abat de Santes Creus «per lo que ell sap i li tinch encomenat, 50 lliures de moneda barcelonina» (per a publicar obres seves inèdites?); i que la mare el sobreviu com a hereva universal.

3. Aportacions de l'Acadèmia sobre l'obra

A l'entrevista de Federico Campbell a Gabriel Ferrater, feta els darrers anys de la vida de Ferrater perquè ja confessa que es dedica a la Lingüística i no fa poesia (1969?), la pregunta següent de Campbell i la resposta corresponent de Ferrater són pertinents sobre el misteri de la «Decadència» en la literatura catalana:

- [...] ¿com explicaries la ruptura entre la literatura medieval i la contemporània? Una literatura que havia donat un Llull i un Ausiàs March, i després, durant uns quants segles, ja no produeix res. ¿Com ho expliques?

- Bé, no sé per on començar. Sobre el misteri de la interrupció de la literatura catalana no puc dir res, perquè és realment un misteri.»

D'aleshores ençà, l'Acadèmia ha proposat solucions diverses a l'enigma. Antoni Comas ho va intentar, però ell mateix reconeixia encara l'any 1979 que «hi ha hagut molts intents d'explicació de les causes d'aquests fenòmens de la Decadència; cap, però, no sembla definitiu i només s'han d'acceptar com a hipòtesis, pel cap alt, com a factors que, en conjunt, coadjuven a la davallada». Tots els hipotètics arguments sobre les causes de la mal anomenada «Decadència» han estat desmentits amb dades i raonaments convincents per Jordi Bilbeny, com ara que, arran del desplaçament de la capitalitat de Barcelona cap a València, la capital del Túria i la literatura que s'hi farà es

castellanitzaran molt durant el virregnat de Germana de Foix.

Més tard, Joaquim Molas i filòlegs de prestigi dels anys 80 del segle XX, adscrits al Marxisme i, doncs, amb una visió ideològica esbiaixada, van intentar de revisar el concepte perquè no els convencia el to derrotista ni la injusta valoració devers la Literatura Catalana Moderna. Que les classes socials altes (al capdamunt de les quals hi ha Cort) són les principals culpables del suposat abandonament de la llengua catalana per al conreu dels més diversos gèneres literaris cultes i que, malgrat això, el poble es manté fidel a la llengua catalana en el repertori de la literatura tradicional en són idees pròpies d'aquesta visió, superada a hores d'ara. Es descarta l'epígraf «Decadència» i s'opta per parlar de Renaixement, Barroc... Josep Murgades s'hi referia així l'any 1984: «'Decadència' -cal tenir-ho en compte- és un terme posat en voga pels homes de la Renaixença, els quals pretenien, en aplicar-lo amb clara intenció desqualificadora a tot el llarg període que els havia precedit [...]. Enfront d'aquesta concepció, però, sembla cada cop més evident que cal bastir-ne una altra que vegi la història no com un seguit de moments estel·lars de què enorgullir-nos [...], o de moments depressius de què avergonyir-nos, sinó com allò que realment és, o sigui, com un conjunt d'estructures i de sistemes socials qualitativament diferents que se substitueixen els uns als altres a través d'un procés dialèctic [...]».

L'Acadèmia concentrarà tots els seus esforços a prestigiar l'obra d'autors coneguts, com Garcia o Fontanella (gràcies als treballs de Pep Valsalobre), i a esbrinar la d'altres aportacions menors per tal de demostrar la qualitat i la quantitat d'escriptors en llengua catalana del Renaixement, del Barroc..., però mai no reconeixerà l'acció de la Inquisició. Rossich parteix, sobretot, de l'edició de La armonia del Parnàs del Rector de Vallfogona, a cura de l'Acadèmia dels Desconfiats (de l'any 1703), per tal de fixar i prestigiar l'obra de Garcia. El balanç és el següent: Poesia: 163: Sonets: 63; Dècimes: 29; Quintilles: 5; Quartets: 33; Romanços: 23; Goigs: 1; Altres combinacions: 4; Teatre: 1: Comèdia de Santa Bàrbara; Prosa: 2; Sermó de les exèquies de Felip III; Lletra al notari de Cervera. Obres d'atribució dubtosa: 14; Obres relacionades amb composicions de Garcia: 3; Falses atribucions impreses: 70; Sonets: 25; Dècimes: 11; Quintilles: 2; Quartets: 6; Romanços: 18; Octaves: 1; Goigs: 4; Altres combinacions: 3. I prou. Déu n'hi do, però els estudis de fora de l'Acadèmia aniran molt més enllà.

També mitjançant l'antologia Poesia eròtica i pornogràfica catalana del segle XVII, Albert Rossich reivindicarà, l'any 1985, l'obra d'altres poetes de la literatura catalana barroca. Enric Querol farà, en la mateixa línia, l'aportació d'altres autors: «Tres poetes del Maestrat: Jaume Prades, Melcior Febrer i Pere-Vicent Sabata». Querol també esmenta, pel que fa a la qualitat de Garcia, gèneres en què demostra avançar-se a d'altres autors castellans: l'Oració, a «Lloança al rector nou de la Universitat de Lleida, Felip de Berga»; i gèneres en què demostra estar en sincronia amb l'avantguarda literària europea del moment: el gènere historicocòmic, a «Navegació». Aquestes reflexions del tot adients en Literatura Comparada ens situen Garcia en un lloc ben alt de la literatura europea del moment, com també diu Josep Pedrals a l'article «Sensualisme a la catalana».

4. Les lectures més enllà de l'Acadèmia: les cares ocultes del Rector

L'evidència de la manipulació de la Història de Catalunya per part de la Historiografia castellana ja la denuncia el 1557 Cristòfor Despuig als Col·loquis de la insigne Ciutat de Tortosa. Entre moltes altres denúncies, retreu a Pero Mexia que posi "lo regne de Nàpols sots lo domini y corona de Castella, essent com és tan clarament de la Corona de Aragó, que los minyons no u ignoren". I afegeix que "si en lo clar posen dupte, què faran en lo no clar!". Despuig també recrimina a l'historiador Juan Sedeño que "per no donar glòria ni onra ad algun espanyol que no fos castellà, ha disimulat les obres dignes de memòria de molts reys particulars de Espanya y especialment de la Corona de Aragó y comtes de Barcelona". I generalitza: "Tots són casi de esta manera, que per no publicar la glòria dels espanyols que no són castellans, çelen la veritat, y per fer gloriosa la sua pròpia nació no dupten a escríurer mentires".

D’altra banda, que la Inquisició, controlada pels monarques, per damunt de les Corts dels diversos regnes sobirans, és un instrument de repressió no només religiosa i ideològica sinó també política i nacional ho demostren els historiadors Josep M. Salrach i Eulàlia Duran quan, al volum 2 de la Història dels Països Catalans, coordinada per Albert Balcells, afirmen que «també la política de castellanització duta a terme per les autoritats reials provocà diverses rèpliques i conflictes. El 1569, en ser publicats en castellà els edictes de visita per part de la Inquisició, hom sol·licità que els inquisidors no poguessin ser castellans i que la Inquisició de Catalunya fos independent de la Suprema, d’àmbit peninsular. [...] En el Memorial presentat a les Corts de Montsó hom feia remarcar que els monjos castellans exigien dels fidels que es confessessin en castellà, amb l’expressió des d’aleshores tantes vegades reiterada de ‘hablad en cristiano’. La influència castellana que penetrava en la predicació obligà el concili de Tarragona de 1591 a obligar a predicar en català».

També ho veu així l’historiador Marc Pons en preguntar-se «Quan i qui comença la persecució del català Quan i qui comença la persecució del català?, per Marc Pons (elnacional.cat)?: «Castell de Triana. Sevilla. Seu central de la Inquisició hispànica, any 1560. Fa 463 anys. Fernando de Valdés y Salas, arquebisbe de Sevilla i inquisidor general de la monarquia hispànica, decretava l’obligació de redactar tota la documentació inquisitorial en castellà. La Inquisició, instaurada pels Reis Catòlics el 1478, era el primer i l’únic organisme supranacional de la monarquia hispànica. Per tant, aquell decret tenia un abast i un propòsit que anava molt més enllà dels límits de la Corona castellanolleonesa. I una prova la tenim quan, poc després (1561), aquella interdicció es reforçaria amb la prohibició expressa d’utilitzar el català en qualsevol àmbit inquisitorial. Les primeres maniobres unificadores hispàniques ja tenien com a bandera la imposició de la llengua castellana i la persecució a la dissidència politicoreligiosa».

Després de les valuoses aportacions acadèmiques, arriben, doncs, les que, iniciades pel filòleg i estudiós Jordi Bilbeny, van molt més enllà perquè consideren que l’Acadèmia no té en compte evidències que demostren la intervenció de la Inquisició en el corpus literari català a partir del segle XVI. Una obra seua fonamental i importantíssima, que aplega estudis antics i nous en aquest sentit, és Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI que ja vaig ressenyar. D’altres aportacions rellevants sobre la catalanitat del molts autors segrestats per la Historiografia espanyola i la Filologia castellana són el rigorós estudi preliminar de Bilbeny a l’edició catalana de La vida de Llàtzer de Tormos, la iniciàtica obra de Lluís Batlle sobre el Quixot i el Segle d’Or castellà (que no és sinó la continuïtat del Segle d’Or català, usurpat i castellanitzat), les monumentals monografies de Pep Mayolas sobre Erasme de Rotterdam (que no es deia Erasme ni era de Rotterdam) i Teresa de Jesús o les reveladores recerques de Pere Coll, sobre Cervantes (Cervera o Servent) i sobre Calderón de la Barca (Calders), que defensa la tesi que «Tirant lo Blanc de Joanot Martorell és el darrer llibre literari editat en català el 1490. Uns quants anys després, quan s’editarà La Celestina, obra que pels últims estudis de Cirera és del mateix autor, ja no s’editarà en català, sinó en castellà i ja no serà amb el nom de Joanot Martorell, sinó amb el de Francisco de Rojas. La Inquisició, ja en aquesta primera operació, ens mostra com serà en endavant l’edició de llibres: en castellà, autor trasplantat a Castella i obra deslocalitzada».

Precisament és d’aquest darrer estudiós el projecte en dos volums sobre Francesc Vicent Garcia, el primer dels quals ja és a les llibreries des de 2021: Francesc Vicenç Garcia i els seus miralls. Inquisició i desdoblament literari del Rector de Vallfogona. El Rector de Vallfogona, Francisco López de Úbeda, Alonso Fernández de Avellaneda i Carlos García. Volum I [Coll 2021]. Segons Coll, Garcia és un autor català esquarterat en 5 autors castellans, és a dir, hi ha obra literària de Francesc Vicent Garcia Ferrandis, ultra els pseudònims catalans reconeguts de Garcia, sota aquests 5 noms: 0 Rector de Vallfogona (més Tirsi – Tirsis, Garceni, Benet, Pastor o Gaspar de Orient de Tortosa); 1 Alonso Fernández Avellaneda; 2 Francisco López de Úbeda; 3 Carlos García; 4 Tirso de Molina; 5 Baltasar Gracián.

Hi ha, sobretot, el 1614, el Quixot d’Avellaneda, una obra atribuïda a Alonso Fernández de Avellaneda, novel·la paròdica, humorística, teològica, que Coll demostra que és de Garcia. El Quixot (en castellà, Don Quijote de la Mancha) és l'obra principal de l'escriptor castellà Miguel de Cervantes Saavedra (és a dir, dels catalans Cervera/Servent) i consta de dues parts: El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha, publicat el 1605 (Q1), i El ingenioso caballero don Quijote de la Mancha, de 1615 (Q2). El 1614 aparegué una continuació apòcrifa de la primera part, Segundo tomo del ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha, signada amb el nom d'Alonso Fernández de Avellaneda (QA). Els participants en el debat són els següents: Cervera (Cervantes), burgès, mercader i polític català, escriu el Quixot 1

contra la monarquia hispànica (Lope de Vega n'és part); Lope de Vega, ennoblit i membre de la Inquisició, reacciona contra el Quixot 1 de Cervera; i Garcia (Tirso), sacerdot contrareformista català però moderat i crític, escriu el Quixot d'Avellaneda, apòcrif, contra el Quixot 1, però també contra Lope de Vega. La cronologia del debat seria la següent:

1 Garcia (Tirso) versus Cervera (Cervantes). Tots dos es coneixen des de les tertúlies literàries del prior i en acabat bisbe de Barcelona Joan de Montcada. Garcia admira el talent de Cervera, però no comparteix del tot els seus criteris ideològics.

2 Garcia (Tirso) versus Lope. Garcia no compartia la visió de la Història i de les grandeses castellanes que representava Lope, ni el venerava, com altres, com a Apol·lo de la poesia, però era un defensor acèrrim de l'escola dramàtica que representava Lope. L'any 1614, any de la publicació de QA es produeix la ruptura entre tots dos.

3 El QA de Garcia es va publicar a Tarragona i Barcelona el 1614, en una edició estimulada per l'arquebisbe de Tarragona per tal de desactivar el Q1. A les acaballes de 1614, la Inquisició dicta sentència de prohibició del QA per irreverent, no per censura d'Estat, ja que és totalment ortodox. (Coll 2021: p. 16 sobre les marques de la censura (inquisitorial i estatal) als llibres.)

4 A Cervera (Cervantes) no li importava el tema religiós ni el tema eròtic: per això el Q1 és un llibre polític, escrit en clau. Va escapolir-se de la censura d'Estat gràcies a la fina ironia.

5 Qui primer atorga l'autoria del QA a Garcia és l'eclesiàstic, historiador i arqueòleg català Joan Serra Vilaró (1897-1969) per les edicions catalanes a Tarragona i Barcelona, els catalanismes i l'estil propi de Garcia. Martí de Riquer (1970), també, entre d'altres. Pere Coll segueix els mateixos criteris i els documenta amb abundants exemples que classifica en indicis i proves.

6 El Q2 és la rèplica al QA. L'acció de la segona part se situa tota a Catalunya.

He volgut esplaiar-me en el cas del Quixot d'Avellaneda, ara ja de Garcia, per com és de complex i de significatiu. De les altres obres que Coll restitueix a Garcia, també en parlaré, però no tant. Convé llegir l'interessant llibre de Coll per això.

Segons Coll, doncs, també hi ha Tirso, amb pseudònim Tirsis / Tirso de Molina, representada en vida de Garcia i publicada un cop mort pels seus amics del monestir de Santes Creus. Obra lírica, humor i conflictes teològics. Així mateix, Lope de Vega (inquisidor) prohibeix a Garcia de publicar i de representar les seues obres teatrals i les hi compra (roba) per 500 ducats. N'hi ha dos testimonis: el poema de Garcia «Desengany del món» [Coll 2021: p. 68] i el Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França, de Bartomeu Joly [Coll 2021: p. 74].

De 1604 és La pícara Justina, atribuïda a Francisco López de Úbeda. Obra paròdica, humorística, enigmàtica. És paròdia del Guzmán de Alfarache. Tema: tòpic Tempus fugit. Per això presenta la divisió en parts per les edats de l'home [Coll, 2021: p. 165]. Garcia hi qüestiona la supremacia del llinatge per damunt dels mèrits personals per a la promoció professional i social (els orígens de Garcia són humils: petita burgesia tortosina; no pertany a l'aristocràcia, però s'hi relaciona i en rep mecenatge) [Coll 2021: p. 173]. Fa crítica a les convencions retòriques literàries (contra la pedanteria de les cites d'autoritas, refranys populars i procacitat) [Coll 2021: p. 239-240]. Els arguments a favor de l'autoria de Garcia són diversos: les referències als moriscos, atès que, a Tortosa, s'hi concentra la minoria mora que habitava a Catalunya fins al 1610, any de l'expulsió (a Lleó, on s'ha deslocalitzat l'obra, no n'hi ha) [Coll 2021: p. 213]; els catalanismes abundants per traducció defectuosa que traeix l'original català: mots, refranys i locucions com «pan de boda» [Coll 2021: p. 195], «me hice rogar» [Coll 2021: p. 209-210]; i moltes referències al llibre (espoliat), que consta al testament de Garcia, de Fra Juan de Pineda Diálogos familiares de la agricultura cristiana.

De 1619, editada a París, és La desordenada codicia de los bienes ajenos, subtitulada Antigüedad y nobleza de los ladrones, atribuïda a Carlos García, obra picaresca. També a París publica, abans, el 1617, Antipatía entre españoles i franceses. Coll creu que, després que la Inquisició perseguís, prohibís i cremés el seu Quixot, enfrontat a Lope i a Cervera, Garcia fa un pas estratègic per tal de protegir la seva obra i per això la publicarà a la capital francesa. De Carlos García, se'n sap (segons la biografia oficial) que neix a Saragossa el 1580 (F. V. Garcia neix a Saragossa el 1579). El tema de La desordenada codicia... és el robatori, sobre les diverses arts del robatori. Aquesta novel·la entronca la picaresca catalana amb l'anglesa i la francesa [Coll 2021: p. 248], amb catalanismes nombrosos. De l'Antipatia entre españoles i franceses, se'n pot dir que es relacionaria temàticament amb Felip III (rei d'Espanya de 1598 – 1621): els 20 anys de pau inicials del seu regnat, tan lloats per Garcia, s'acaben amb la Guerra dels 30 anys (1618 – 1648) que es prolongà entre França i la monarquia hispànica fins al 1659, que acabà amb el Tractat dels Pirineus de 1659, i que suposà que la part de Catalunya coneguda actualment com a Catalunya Nord o, també, Catalunya del Nord passés a sobirania del Regne de França. Garcia hi propugna la pau entre tots dos països. Per tant, favorable a la política pacificadora de Felip III (que aconsegueix 20 anys de pau després de Felip II, que Garcia detesta per les guerres que va provocar).

Tot això correspon al primer volum ben endreçat, molt valent i documentadíssim (que només té una petita objecció: algunes incorreccions ortotipogràfiques que caldrà esmenar en una segona edició) de l'ambiciós, legítim i rigorós projecte de Pere Coll. Frisem perquè n'aparegui el segon volum, en què l'estudiós vol demostrar l'autoria de Francesc Vicent Garcia en el cas de l'obra filosòfica i pedagògica El Criticón I, II i III, atribuïda a Baltasar Gracián.

5. Qüestions i conclusions

Llegit i escrit tot això, vet aquí, primer, les 5 qüestions que vull plantejar:

1 Sobre el desequilibri de volum entre l'obra poètica i en prosa de Garcia: l'abundant producció de poemes contrasta amb l'escassa producció en prosa reconeguda per l'Acadèmia: per què no s'explora aquest desequilibri? I pel que fa al teatre: només una comèdia, dedicada a Santa Barbara?

2 Sobre la intervenció de la Inquisició i l'apropiació de les obres de Garcia per altres autors: si la Inquisició va actuar contra l'obra de Garcia al segle XVIII, per què no hi hauria hagut d'actuar abans, al segle XVII? Que «En apreci d'estar enamorat», atribuït a Garcia, Rector de Vallfogona, fou plagiat per Quevedo, com demostra l'estudiós Bartomeu Mestre i Sureda a «Un glosador escarnit i emmetzinat?», obre les portes a formular la hipòtesi que Quevedo és una altra marca blanca, un altre constructe de la Inquisició i de la censura d'Estat i a plantejar una recerca sobre si pot haver-n'hi d'altres, de textos de Garcia plagiats per ell.

3 Sobre la impressió i edició: és ben estrany que Garcia (com Fontanelles) no publiqui gairebé res de la seva obra en vida, sobretot si tenim en compte dos fets: l'un, contextual general: el desenvolupament i la vitalitat del món de la impremta i l'edició a la Corona Catalano-aragonesa (a Tortosa, Barcelona...); l'altre, circumstancial familiar: el seu germanastre Pau Bono és un prolífic editor i la seva mare, Margarida Ferrandis, llibretera important.

4 «[...] la majoria de poetes de l'àmbit catalanòfon -i especialment els que volien publicar les seves composicions- s'anaven decantant progressivament pel plurilingüisme o directament pel castellà.» Enric Querol ho justifica pel dilema entre el model antiquat de la gaia ciència medievalitzant en català i per la modernitat enlluernadora dels autors barrocs Góngora i Quevedo en castellà, que Garcia resoldrà finalment a favor de la modernitat en català. I el control de la Inquisició sobre la llengua i els continguts de les edicions: no hi pesa?

5 Sobre el testament: 5.1 Sobre les possibles obres inèdites: «Garcia no va donar gens d'importància a la preservació de la seva obra, i és revelador que al seu testament no s'esmenti cap manuscrit ni papers poètics i tan sols quatre obres [d'altres autors].» Despreocupació per l'edició de la pròpia obra com manifesta Rossich? I la deixa de 50 lliures barcelonines (un dineral!) que fa a Fra Josep Barberà «per lo que ell sap i li tinc encomenat»? Coll creu que són

manuscrits i diners per anar publicant-los: hipòtesi versemblant? Doncs sí. 5.2 Sobre l'esment dels llibres d'altres autors que hi consten (ni Querol ni Rossich no hi fan referència; Coll, sí): si, per exemple, el llibre que consta al seu testament que Garcia té d'Ariosto i dona al col·legi d'Agramunt fos Orlando furiós (que sabem que conté la veritable Història de Catalunya fins aleshores en clau, sense censura, com ha demostrat Lluís Mandado) i en sap, doncs, la lectura closa, fins on podria portar-nos en relació amb el seu coneixement de la censura d'Estat contra Colom i d'altres, com ell mateix?

I vet aquí, tot seguit, les meues 5 conclusions finals:

1 Sobre l'actitud de l'autor: si partíem de la idea que «hi ha elements que, per molt habituals que siguin, creiem que mereixen una explicació. [...] Que un, abans de començar a escriure, s'hagi de posar trist», com afirma Abel Cutillas a l'assaig Desànim de lucre. Crítica de la ideologia cultural (Bon Port Edicions, 2021), l'obra de Garcia es pot llegir com una invitació al plaer de l'humor com a component de la saviesa. És a dir, no cal posar-se trist quan et poses a escriure!

2 Sobre el sentit de l'obra: si «tot explota pel cap o per la pota», com canta, amb raó, Ovidi Montllor, el misticisme religiós (escàs, mesurat) i la procacitat bròfega (constant, punyent) presents a l'obra de Garcia són contrastos, contraris però complementaris, dues conseqüències del desengany, dues solucions per a la vida en temps de la repressió moral que cal esquivar. Si Llull, home de reflexió i d'acció, vol convèncer els jueus i musulmans, mitjançant raonaments filosòfics i exemples literaris, de la veritat de la doctrina cristiana per arribar a aconseguir la unitat i la pau de la humanitat, Garcia, vital i expansiu, vol sublimar el desengany del món mitjançant una obra creada amb talent i enginy, ironia i rigor, al servei de la modernització de la literatura catalana però també a favor de la pau.

3 Sobre els moviments de la biografia de l'autor: Francesc Vicent Garcia va ser Rector de Vallfogona de Riucorb, però no va ser un mossèn entotsolat perquè se'n va absentar sovint per motius literaris mitjançant contactes a l'alta cultura del país que li permeteren contrastar parers, creacions i propòsits arreu de Catalunya i d'Europa. Si Calders és a Montblanc (a la portalada del Palau del Castlà a Montblanc, hi ha l'escut dels Calders, repicat, però encara s'hi veu el calder.: per què repicat?), Garcia és a Vallfogona de Riucorb i Santa Teresa (que és una Cardona, com demostra Pep Mayolas) la situem a Prades, en terres tots ells del Cister i del comtat de Prades i amb comtes i senyors poderosos, fins on podria arribar aquesta relació que no és del tot sincrònica en tots els casos però sí que dibuixa un mapa territorial poderós en aquests comtats, en aquestes comarques?

Escut repicat dels Calders, a la portalada del Palau del Castlà de Montblanc.

4 Sobre la importància de l'obra de Garcia en la tradició (poètica) catalana: certament, Rossich ha aconseguit de situar Garcia com a baula del cànon de la poesia de la tradició literària catalana en la seqüència des de Ausiàs March (literatura medieval), Joan Timoneda (Renaixement), Francesc Vicent Garcia (Barroc), Joan Ramis (Neoclassicisme) fins a Jacint Verdaguer (Renaixença), però Garcia és, segurament, molt més que poeta perquè també és autor important d'assaig, de narració en prosa i de teatre.

5 Sobre l'acció de Inquisició i la censura d'Estat en l'obra de Garcia (recordem la consideració que la literatura -i la cultura- és política, com afirma, amb arguments convincents, Gabriel Ferrater al Curs de Literatura Catalana Contemporània): es confirma l'acció de la Inquisició en l'obra de Francesc Vicent Garcia mitjançant els tres procediments habituals sabuts (i el recurs del «tu ja m'entens» de l'autor que dona informació en clau): prohibició de l'original en català adduint raons diverses; traducció sistemàtica al castellà (però amb abundants catalanismes); canvi de nom de l'autor i deslocalització de l'acció.

Coda

Finalment, vull recordar que, sobre la dictadura del magister dixit, ja em vaig pronunciar al discurs inaugural de la IX

Universitat Nova Història. en el sentit que sempre cal anar més enllà. Jo soc del parer que l'Acadèmia hauria de tenir en compte les aportacions de Bilbeny, de Coll, de Mayolas i de molts altres estudiosos de l'Institut Nova Història. Perquè soc partidari del parer del patriota Joan Ballester i Canals que deia que entre tots ho farem tot i també perquè soc un ferm defensor de la divisa del professor Francesc Bonastre i Bertran que sempre em deia que les coses les sabem entre tots. Consens? No! Debat? Sí! I endavant amb determinació assumint les aportacions de tothom qui aconsegueix de convèncer els qui llegeixen i escolten amb llibertat i sense censura, amb rigor i raó.

Per tot això vull expressar el meu agraïment a totes les persones que m'han ajudat a redactar aquest text que fou ponència a la X Universitat Nova Història que l'Institut Nova Història va organitzar del 2 al 6 d'agost al convent de Sant Francesc de Montblanc: Jordi Bilbeny, director de la UNH; Albert Codinas, president de la Fundació INH; Isabel Llopis, filòloga; Jaume Teixidó, director de l'AHCBC; Elisenda Cristià, directora de l'AHMR; Albert Curto, director de l'AHCBE; Albert Rossich, filòleg; Enric Querol, filòleg; Pep Valsalobre, filòleg: Pere Coll, estudiós; Modest Corbella, estudiós; Abel Figueres, crític d'Art. Com més vent, més vela!

Biel Ferrer Puig

Filòleg i professor de Llengua Catalana i Literatura a l'Institut Gabriel Ferrater de Reus